

članki in razprave

Arhivsko gradivo o medvojnih in povojnih zaplembah premoženja v Sloveniji

Milko Mikola

UVOD

Zaplemba ali konfiskacija s pravnega vidika predstavlja prisilni odvzem premoženja ali določene dela premoženja v korist države in brez odškodnine; vendar pri tem ne gre za zadovoljitev konkretne potrebe za izvedbo koristnih del, ampak za kazenski ukrep.¹ Zaplemba sama po sebi ima isto družbeno funkcijo, ki jo imajo vsi kazenski ukrepi; usmerjena torej ni na to, da se pridobijo premoženjske pravice, ampak je ta pridobitev premoženja le stranski učinek kazenskega ukrepa.²

Na območju Slovenije je prišlo do množičnih zaplemb premoženja med zadnjo vojno in v prvih letih po končani vojni. V svojem referatu obravnavam problematiko teh zaplemb z vidika arhivskega gradiva, ki je nastalo pri njihovem izvajanju. To arhivsko gradivo je izredno pomembno ne le za znanstveno preučevanje zaplemb, ampak tudi za eventualno izvajanje reprivatizacije zaplenjenega premoženja, zato je pomembno, da vemo, katero arhivsko gradivo pride v poštev za preučevanje zaplemb in kje se to gradivo nahaja, oziroma bi se moralo nahajati. Osnovni smoter mojega referata je prikazati, v katerih fondih se nahaja arhivsko gradivo o zaplembah in hkrati opozoriti na najpomembnejše kategorije tovrstnega arhivskega gradiva. V referatu obravnavam problematiko gradiva, ki je nastalo pri:

1. zaplembah premoženja, ki so jih izvedle nemške okupacijske oblasti na območju Spodnje Štajerske v letih 1941–1945;

2. zaplembah nemškega premoženja v Sloveniji na osnovi odloka AVNOJ z dne 21.11.1944;

3. sodnih zaplembah premoženja.

I. ARHIVSKO GRADIVO O ZAPLEMBAH PREMOŽENJA, KI SO JIH IZVEDLE NEMŠKE OKUPACIJSKE OBLASTI NA OBMOČJU SPODNJE ŠTAJERSKE V LETIH 1941–1945

Do prvih množičnih zaplemb premoženja na območju Slovenije je prišlo med zadnjo vojno. Na eni strani so v letih 1941–1945 zaplembe slovenskega premoženja izvajale okupacijske oblasti, kar je veljalo zlasti za nemško okupacijsko oblast na Spodnjem Štajerskem, hkrati pa so zaplembe t.i. sovražnikovega premoženja na osvobojenih ozemljih iz-

vajali organi narodnoosvobodilnega gibanja (predvsem partizanska vojaška sodišča). V svojem referatu se omejujem samo na prikaz problematike arhivskega gradiva o zaplembah premoženja, ki so jih izvedle nemške okupacijske sile na Spodnjem Štajerskem.

Nemške okupacijske oblasti so začele na Spodnjem Štajerskem izvajati zaplembe slovenskega premoženja takoj po zasedbi te pokrajine. Prve smernice o tem, katero premoženje je treba na Spodnjem Štajerskem takoj zapleniti, je dal Heinrich Himmler 18. aprila 1941, ko je obiskal Maribor. V posebnih navodilih o zaplembi je določil, da se zapleni: vsa jugoslovanska državna lastnina, vsa cerkvena lastnina, posest vseh izgnanih in habsburška posest.³ Tem smernicam je sledila vrsta predpisov o zaplembi premoženja, ki jih je izdal šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Siegfried Überreither in so bili objavljeni v njegovem uradnem listu *Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark*. V skladu z odredbami šefa civilne uprave so nemške okupacijske oblasti na Spodnjem Štajerskem v letih 1941–1945 izvajale zaplembe:

– premoženja Slovencev, ki so bili izseljeni oziroma deportirani;

– premoženja oseb, ki so pobegnile ali se izselile v inozemstvo;

– premoženja oseb, ki so sodelovale v narodnoosvobodilnem gibanju;

– premoženja slovenskih društev, organizacij in zvez, ki so bile ukinjene;

– premoženja, ki je bilo last bivše jugoslovanske države;

– premoženja držav in njihovih državljanov, ki so bile v vojni z Nemčijo;

– premoženja cerkve in premoženja Židov.

Postopek izvršitve zaplembe, prevzem in upravljanje zaplenjenega premoženja je natančno določala t.i. **Tretja odredba o krepitvi nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem, ki jo je šef civilne uprave izdal 23. maja 1941**⁴ Po tej odredbi je bil za izvedbo zaplembe in za prevzem zaplenjenega premoženja pristojen Urad pooblaščenca državnega komisarja za krepitev nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem v Mariboru. Postopek zaplembe

se je začel tako, da je izpostava Urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemške narodnosti v Mariboru ugotovila, če so dani pogoji za izvedbo zaplembe. Če so bili ti pogoji dani, je izpostava urada izdala odločbo o izvedbi zaplembe.

Po sprejetju odločbe o zaplembi premoženja je urad pooblaščenca državnega komisarja za krepitev nemške narodnosti v Mariboru oziroma njegova izpostava (Aussenstelle) poslal svojega pooblaščenca, ki je izvedel zaplembo premoženja. Po opravljeni zaplembi je sledil prevzem zaplenjenega premoženja. Po določitvi Tretje odredbe o krepitevi nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem z dne 23. maja 1941 se je zaplemba premoženja vpisala v zemljiško knjigo oziroma v trgovski register z besedami: »Prevzeto za pokrajino Štajersko, v razpolaganje državnemu komisarju za utrjevanje nemške narodnosti.« Po vojni je bila velika večina premoženja, ki so ga med okupacijo zaplenile nemške okupacijske oblasti, vrnjenega prvotnim lastnikom in sicer na osnovi **Zakona o postopku z imovino, katero so lastniki morali med okupacijo zapustiti in z imovino, katero so jim odvzeli okupator in njegovi pomagači**, z dne 24. maja. 1945.⁵ Najpomembnejše arhivsko gradivo o nacističnih zaplembah na Spodnjem Štajerskem se nahaja v fondu Urad pooblaščenca za utrjevanje nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem v Mariboru. Del arhivskega gradiva tega urada hrani Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, del pa Muzej narodne osvoboditve v Mariboru. Za preučevanje nacističnih zaplemb v posameznih okrožjih na Spodnjem Štajerskem pride v poštev tudi arhivsko gradivo, ki se nahaja v fondih posameznih izpostav Urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemške narodnosti. Takšne izpostave (Aussenstelle) so bile ustanovljene v tistih mestih na Spodnjem Štajerskem, kjer so bili sedeži nemških okupacijskih okrožij. Ohranilo se je arhivsko gradivo naslednjih izpostav Urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem:

- izpostava Celje (arhivsko gradivo hrani Zgodovinski arhiv v Celju),
- izpostava Trbovlje (arhivsko gradivo hrani Zgodovinski arhiv v Celju),
- izpostava Brežice (arhivsko gradivo hrani Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani).

Od pomembnejših kategorij arhivskega gradiva o nacističnih zaplembah, ki se nahajajo v navedenih fondih, je treba omeniti predvsem razne sezname fizičnih in pravnih oseb, ki jim je bilo premoženje zaplenjeno (nekateri sezname so narejeni po občinah), popisi zaplenjenega premoženja, odločbe o zaplembi ter razni dopisi organov, ki so bili pristojni za izvajanje zaplemb in za upravljanje zaplenjenega premoženja.

Posamezne fragmente gradiva o nacističnih zaplembah premoženja na Spodnjem Štajerskem je mogoče najti tudi v fondih nekaterih drugih nemških okupacijskih upravnih organov. To velja predvsem za fonde okrožnih političnih komisarjev oziroma deželnih svetnikov (der Landrat); zelo majhna verjetnost pa je, da bi se tovrstno arhivsko gradivo nahajalo tudi v fondih okupacijskih občin. Ohranjeno je gradivo naslednjih deželnih svetnikov

z območja Spodnje Štajerske:

- Deželni svetnik Celje (veliko večino arhivskega gradiva hrani Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, posamezne fragmente pa Zgodovinski arhiv v Celju);

- Deželni svetnik Brežice (arhivsko gradivo hrani Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani);

- Deželni svetnik Trbovlje (arhivsko gradivo hrani Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, posamezne fragmente pa Zgodovinski arhiv v Celju);

- Veliki župan mesta Maribor (arhivsko gradivo hrani Pokrajinski arhiv Maribor).

Arhivsko gradivo o zaplembah premoženja slovenskih društev, organizacij in združenj na Spodnjem Štajerskem se verjetno nahaja tudi v fondu Komisar za likvidacijo društev, organizacij in združenj na Spodnjem Štajerskem (Stillhalterkommissar für Vereine, Organisationen und Verbände in der Untersteiermark). Večino gradiva tega fonda hrani Pokrajinski arhiv Maribor, del pa Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani. Pomembne podatke o nacističnih zaplembah, zlasti zemljiških posesti ter industrijskih obratov, pa vsebujejo tudi zemljiške knjige in trgovski ter združni registri, ker se je v skladu z določili t.i. tretje odredbe o krepitevi nemške narodnosti na Spodnjem Štajerskem z dne 23. maja. 1941 vsaka zaplemba nepremičnin morala vpisati v zemljiški knjigi oziroma v trgovskem in združnem registru. Arhivsko gradivo v zvezi z vračanjem zaplenjenega premoženja, ki so ga zaplenile nemške okupacijske oblasti, lastnikom po končani vojni se nahaja med gradivom okrajnih in mestnih uprav narodne imovine in med gradivom okrajnih sodišč. Okrajne in mestne uprave narodne imovine so namreč po vojni to premoženje prevzele v začasno upravljanje, okrajna sodišča pa so s posebno odločbo premoženje, ki so ga zaplenili Nemci, vrnile prejšnjemu lastniku.

II. ARHIVSKO GRADIVO O POVOJNIH ZAPLEMBAH NEMŠKEGA PREMOŽENJA

Med zaplembami premoženja, ki so bile v Sloveniji izvedene po vojni, so bile nejobsežnejše zaplembe t.i. nemškega premoženja. V letih 1945-1946 je bilo na območju Slovenije izvedenih preko 20.000 zaplemb nemškega premoženja, od tega:⁶

- v okrožju Ljubljana	1.208
- v okrožju Ljubljana-mesto	1.753
- v okrožju Celje	2.393
- v okrožju Novo mesto	7.382
- v okrožju Maribor	7.557

Pravno osnovo za zaplembo nemškega premoženja v Jugoslaviji je predstavljal **Odlok o preobodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja**, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile.⁷

Ta odlok, ki ga je predsedstvo AVNOJ sprejelo 21. novembra 1944 (dalje: odlok AVNOJ z dne 21.11. 1944), je določal, da z dnem, ko stopi v ve-

ljavo, preide v državno last:

»1. vse imetje nemškega rajha in njegovih državljanov, ki se nahaja na ozemlju Jugoslavije;

2. Vse imetje oseb nemške narodnosti z izjemo onih Nemcev, ki so se borili v vrstah NOV in POJ ali, ki so državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno.«

Odlok AVNOJ z dne 21.11.1944 je stopil v veljavo 6. februarja 1945, ko je bil objavljen v Uradnem listu DFJ. Ljudska skupščina FLRJ je 31. julija 1946 ta odlok potrdila in ga delno spremenila v Zakon o prenosu sovražnikovega premoženja v državno last in o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb.⁸ Vendar je do takrat, ko je ta zakon stopil v veljavo, bilo nemško premoženje na območju Ljudske republike Slovenije že zaplenjeno.

Postopek v zvezi z izvedbo zaplembe nemškega premoženja je določal 30. člen Zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe z dne 9. 6. 1945.⁹ Za izvedbo zaplembe nemškega premoženja so bile pristojne tričlanske zaplembne komisije, ki so bile kot upravni organi ustanovljene pri narodni vladi federalne Slovenije, pri vseh okrožnih in okrajnih narodnih odborih ter pri narodnih odborih tistih mest, ki so imela položaj okrožja ali okrajja. Tako so bile 20. avgusta 1945 ustanovljene: federalna, okrožne, okrajne in mestne zaplembne komisije. Vsako zaplembno komisijo so sestavljali trije člani in sicer: predstavnik pristojne uprave narodne imovine, član pristojne uprave za notranje zadeve in pravni referent. Zaplembe so dejansko izrekale samo okrajne in mestne zaplembne komisije, medtem ko so bile federalna in okrožne zaplembne komisije pristojne za reševanje pritožb na zaplembne odločbe. Federalna zaplembna komisija je reševala pritožbe zoper zaplembne odločbe mestnih zaplembnih komisij, okrožne zaplembne komisije pa so reševale pritožbe zoper zaplembne odločbe okrajnih zaplembnih komisij.

Okrajne in mestne zaplembne komisije so sprejemale odločbe o zaplembi na osnovi seznamov nemškega premoženja na območjih posameznih okrajev oziroma mest, ki so jih pripravili krajevni in okrajni narodnoosvobodilni odbori.

Zaplemba premoženja se je izvršila tako, da je pristojna okrajna oziroma mestna zaplembna komisija sprejela odločbo o zaplembi in jo izročila lastniku zaplenjenega premoženja; če pa je bil ta odsoten (če je pobegnil ali bil likvidiran), pa skrbniku za čin. Na odločbo o zaplembi se je lastnik oziroma skrbnik za čin lahko pritožil na federalno oziroma na pristojno okrožno zaplembno komisijo. Če je bila pritožba zavrnjena, je postala zaplemba pravno močna in se je izvedla.

Zaplembno nemškega premoženja na območju federalne Slovenije bi morale zaplembne komisije opraviti do 15. septembra 1945, vendar jim to ni uspelo in jim je bil rok podaljšan do 15. novembra 1945. Dejansko pa je bilo nemško premoženje v Sloveniji zaplenjeno dokončno šele leta 1946, ko so tudi zaplembne komisije prenehale delovati.

Najpomembnejše arhivsko gradivo o zaplembi nemškega premoženja je vsekakor tisto, ki je nastalo pri delovanju zaplembnih komisij. Arhivsko gradivo, ki je nastalo pri delovanju okrajnih,

mestnih in okrožnih zaplembnih komisij, se nahaja med gradivom okrajnih, mestnih in okrožnih uprav narodne imovine, ki se običajno nahaja v fondih okrajnih, mestnih in okrožnih odborov. Pri delovanju okrajnih in mestnih zaplembnih komisij je nastalo naslednje pomembnejše arhivsko gradivo: zapisniki sej zaplembnih komisij, indeksi pravnih in fizičnih oseb, ki jim je bilo premoženje zaplenjeno na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, in zaplembne odločbe. Med arhivskim gradivom okrožnih zaplembnih komisij pa so zlasti pomembne pritožbe na zaplembne odločbe, ki so jih izdale okrajne zaplembne komisije in rešitve teh pritožb.

Arhivsko gradivo, ki je nastalo pri delovanju federalne zaplembne komisije, se nahaja v fondu Komisije za upravo narodne imovine (KUNI), ki je bila pri Predsedstvu SNOS ustanovljena 20. februarja 1944. Večji del gradiva fonda KUNI se nahaja v Arhivu Republike Slovenije (gradivo je v urejanju), manjši del gradiva pa se nahaja v Arhivu Inštituta za novejšo zgodovino.

Zaplembne odločbe okrajnih in mestnih zaplembnih komisij pa bi se razen v navedenih fondih morale nahajati tudi v fondih okrajnih in okrožnih sodišč, okrožnih javnih tožilstev in v fondih ministrstev, ki so upravljala zaplenjeno premoženje. Vsem navedenim institucijam so namreč morale okrajne in mestne zaplembne komisije obvezno poslati po en izvod zaplembne odločbe. Najbolj popolno so verjetno zaplembne odločbe ohranjene v izvršilnih zaplembnih spisih okrajnih sodišč, ker so okrajna sodišča na osnovi zaplembnih odločb izdajala sklepe oziroma odločbe o izvedbi prepisa lastništva zaplenjenega premoženja v korist države. Pomemben vir za proučevanje zaplemb nemškega premoženja pa so tudi zemljiške knjige (zbirke listin) ter trgovski in združni registri.

III. ARHIVSKO GRADIVO O SODNIH ZAPLEMBAH

Med vojno in v prvih letih po končani vojni so v Sloveniji številne zaplembe premoženja izrekala tudi sodišča, in sicer: partizanska vojaška sodišča, sodišče slovenske narodne časti in civilna (okrožna in okrajna) sodišča. Tako so npr. partizanska vojaška sodišča v Sloveniji samo v obdobju januar-september 1944 izrekala 1.775 zaplemb premoženja.¹⁰ Po končani vojni pa so vojaška sodišča in sodišče slovenske narodne časti na območju Slovenije izrekala samo v obdobju junij-avgust 1945 skupaj okrog 1600 zaplemb premoženja.¹¹

1. Arhivsko gradivo o zaplembah, ki so jih izrekala vojaška sodišča

Organizacija vojaškega sodstva v Sloveniji je do jeseni 1944 temeljila na **Pravilniku za organizacijo in poslovanje brigadnih in odrednih vojaških sodišč (pravilnik BOVS)**, ki ga je oddelek za sodstvo pri Glavnem štabu NOV in POS sprejel 16. oktobra 1943.¹² Sedmi člen Pravilnika BOVS je kot eno izmed kazni, ki so jih lahko izrekala partizanska vojaška sodišča, predvidel tudi zaplembno premoženja.

Določila pravilnika BOVS o izrekanju zaplemb premoženja od strani partizanskih vojaških sodišč so natančneje pojasnjevala navodila št. 4, ki jih je oddelek za sodstvo pri Glavnem štabu NOV in POS izdal 7. julija 1944. Organizacija partizanskega sodstva na osnovi Pravilnika BOVS je veljala v Sloveniji do 1. septembra 1944, ko je tudi na območju Slovenije začela veljati Uredba o vojaških sodiščih (UVS), ki jo je Vrhovni štab NOV in POJ sprejel 24. maja 1944. Tudi ta je določala, da lahko partizanska vojaška sodišča izrekajo obsojencem kot eno izmed kazni zaplembo premoženja. Konkretno pa je postopek izrekanja imovinske kazni določalo navodilo št. 7, ki ga je oddelek za sodstvo pri Glavnem štabu NOV in POS izdal 10. oktobra 1944. Vojaška sodišča so na osnovi Uredbe o vojaških sodiščih sodila vse do 24. avgusta 1945, ko je bil sprejet Zakon o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč v Jugoslovanski vojski¹³ in je navedena uredba nehala veljati.

Glede tega, kje se hrani arhivsko gradivo vojaških sodišč, ki so med vojno in po vojni delovala v Sloveniji, mi je Vojaško sodišče v Ljubljani posredovalo informacijo, »da se spisi vojaških sodišč z območja Slovenije, ki so delovala med NOB in v povojnih letih, hranijo pri Temeljnem sodišču v Ljubljani-Enota v Ljubljani in Temeljnem sodišču v Mariboru-Enota v Mariboru. Vojaško sodišče v Ljubljani je z dopisom K-Pov. št. 18/50 z dne 20.4.1951 predalo spise vojaških sodišč med NOB in v povojnih letih v hranilno omenjenim sodiščem na podlagi 6. odst. 25. člena Zakona o vojaških sodiščih in navodila za uporabo 25. člena Zakona o vojaških sodiščih in navodila za uporabo 25. člena Ministrstva ljudske obrambe FLRJ z dne 23. 02. 1950.«

Opozoriti pa je treba, da je sodbe vojaških sodišč iz prvih povojnih let mogoče najti tudi v nekaterih drugih fondih in ne le v fondih vojaških sodišč, vendar samo takšne, ko je bila obsojencem izrečena tudi zaplemba premoženja. Vojaška sodišča so po vojni namreč sodbe, s katerimi so bile obsojencem izrečene tudi zaplembe premoženja, poslala v vednost tudi pristojnim okrožnim in okrajnim upravam narodne imovine zaradi prevzema zaplenjenega premoženja v upravljanje ter okrajnim in okrožnim sodiščem zaradi izvedbe prepisa lastništva zaplenjenega premoženja v korist države v zemljiški knjigi oziroma v trgovskem in združnem registru.

2. Arhivsko gradivo o zaplembah, ki jih je izreklo Sodišče slovenske narodne časti

V obdobju junij–avgust 1945 je na območju Slovenije poleg vojaških sodišč delovalo tudi t.i. Sodišče slovenske narodne časti, ki je bilo ustanovljeno z Zakonom o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast z dne 5.6.1945.¹⁴ To sodišče je bilo pristojno za sojenje osebam, ki so bile obtožene, da so se v času okupacije prekršile zoper narodno čast. Za prestopke zoper slovensko narodno čast so se smatrala »vsa namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni bilo mogoče označiti za veleizdajo ali za pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so škodovala ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda...« Sodiš-

če slovenske narodne časti je imelo sedež v Ljubljani, sodilo pa je v senatih petih sodnikov, ki so praviloma sodili na sedežih okrožnih narodnoosvobodilnih odborov. Poleg izgube narodne časti in težkega ter lažjega prisilnega dela je Sodišče slovenske narodne časti lahko obsojencem izreklo kot kazen tudi popolno ali delno zaplembo premoženja. Predsedstvo SNOS je 24. avgusta 1945 sicer izdalo ukaz o pomilostitvi oseb, ki so bile obsojene po zakonu o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, vendar ta ukaz ni razveljavil zaplemb, ki so jih izrekli posamezni senati Sodišča slovenske narodne časti. Sodišče slovenske narodne časti je prenehalo delovati 24. avgusta 1945, ko je bilo s posebnim zakonom ukinjeno.¹⁵

Arhivsko gradivo, ki je nastalo pri delovanju Sodišča slovenske narodne časti, bi se moralo nahajati v arhivu Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, kajti Zakon o ukinitvi sodišča slovenske narodne časti z dne 24.8.1945 je določal, da se »knjige, vpisniki in drugi spisi sodne uprave sodišča slovenske narodne časti izročijo vrhovnemu sodišču federalne Slovenije na čuvanje.« Vendar pa Vrhovno sodišče Republike Slovenije ne hrani vsega gradiva, ki je nastalo pri delovanju sodišča slovenske narodne časti, ampak hrani samo gradivo, ki je nastalo pri delovanju ljubljanskega in kranjskega senata tega sodišča. Arhivsko gradivo sodišča slovenske narodne časti, senat v Celju, je bilo npr. izročeno okrožnemu sodišču Celje in ga skupaj z ostalim gradivom tega sodišča hrani Zgodovinski arhiv v Celju. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da je bilo tudi gradivo ostalih senatov sodišča slovenske narodne časti izročeno pristojnim okrožnim sodiščem v Ljubljani, Mariboru in v Novem mestu.

3. Arhivsko gradivo o zaplembah, ki so jih po vojni izrekla civilna sodišča

V povojnem obdobju, zlasti pa v prvih povojnih letih, so številne zaplembe premoženja v Sloveniji izrekla tudi civilna sodišča, in sicer: okrajna in okrožna sodišča ter vrhovno sodišče. Zakon o vrstah kazni z dne 10.7.1945¹⁶ je kot eno izmed kazni, ki so jo civilna sodišča lahko izrekla obsojencem, predvidel tudi zaplembo premoženja. V prvih povojnih letih so civilna sodišča v Sloveniji največ zaplemb premoženja izrekla obsojencem kot strasko kazen za kazniva dejanja storjena po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo z dne 25. 8. 1945¹⁷, po Zakonu o pobujanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 23. 4. 1945¹⁸ in po Zakonu o zaščiti narodne imovine in njenem upravljanju z dne 24.5.1945.¹⁹

Za preučevanje zaplemb, ki so jih izrekla civilna sodišča, so pomembni predvsem kazenski spisi. Posebno pomembni so kazenski spisi okrožnih sodišč, ker so ta imela večje pristojnosti kot pa okrajna sodišča in so obravnavala določena kazniva dejanja, za katera okrajna sodišča sploh niso bila pristojna. Tako npr. na prvi stopnji za obravnavanje kaznivih dejanj po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo niso bila pristojna okrajna sodišča, ampak samo okrožna sodišča, oziroma, če je šlo za težje kaznivo dejanje, federalno ali celo zvezno vrhovno sodišče.

ZUSAMMENFASUNG

Archivgut über Vermögensbeschagnahmen in Slowenien während und nach dem Krieg *Milko Mikola*

In Slowenien ist es zu umfangreichen Vermögensbeschagnahmen schon während des Krieges in den Jahren 1941 – 1945 gekommen. Die umfangreichsten Vermögenskonfiskationen wurden von den deutschen Okkupanten im Gebiet der Untersteiermark gemacht. Das Archivgut über die deutschen Vermögensbeschagnahmen in diesem Gebiet befindet sich vor allem innerhalb des Schriftgutes, das durch die Tätigkeit des Amtes des Staatskommissarsbevollmächtigten für die deutsche Nationalitätenfestigung in Maribor und seiner Exposituren entstanden ist. Das Archivgut dieses Amtes wird vom Institut für neuere Geschichte in Ljubljana und vom Volksbefreiungsmuseum in Maribor aufbewahrt, und das Archivgut von einzelnen Amtsexposituren vom Archiv des Instituts für neuere Geschichte in Ljubljana und Historischen archiv in Celje.

In den ersten Nachkriegsjahren wurden die Vermögenskonfiskationen von den Konfiskationskommissionen, sowie von den Militär- und Zivilgerichten durchgeführt. Das Archivgut über die Beschagnahmen, die in den Jahren 1945–46 in Slowenien seitens der Beschagnahmenkommissionen aufgrund der Entscheidung des Antifaschistrates der Volksbefreiung Jugoslawiens vom

21. November 1944 ausgesprochen wurde, befindet sich vor allem im Archivgut der Bezirks-, Stadt- und Kreis-Volksvermögensverwaltungen. Es ist vor allem in den Beständen der Bezirks-, Stadt- und Volksausschüsse zu finden. Das wichtige Archivgut über die von den Konfiskationskommissionen ausgesprochenen Beschagnahmen wird auch im Archivgut der Kommission für die Volksvermögensverwaltung enthalten, das vom Archiv der Republik Slowenien und vom Institut für neuere Geschichte in Ljubljana aufbewahrt wird.

Das wichtigste Archivgut über die Beschagnahmen, die in Slowenien nach dem Krieg von den Gerichten ausgesprochen worden sind, sind die Strafakten. Die Strafakten der Militärgerichte, die während des Krieges und in den ersten Nachkriegsjahren im Gebiet Sloweniens gewirkt hatten, übergab das Militärgericht in Ljubljana in 1951 den Kreisgerichten in Maribor und Ljubljana und sollten jetzt von dortigen Grundgerichten aufbewahrt werden. Die Strafakten des Gerichtes slowenischer Volksehre, das am 5. Juni 1945 gegründet wurde und bis zum 24. August wirkte, befinden sich wahrscheinlich bei den einzelnen Grundgerichten. Hier befinden sich vielleicht auch die Strafakten ehemaliger Bezirks- und Kreisgerichte, insofern sie schon von den zuständigen Archiven übernommen worden sind. Es ist aber eine Frage, ob die Strafakten der Militär- und Zivilgerichte aus den ersten Nachkriegsjahren überhaupt vollkommen aufbewahrt sind und ob sie wenigstens bei einigen Gerichten planmäßig vernichtet worden sind.

Komisija za agrarne operacije v Ljubljani in njeno arhivsko gradivo

Peter Ribnikar

Pravna osnova za ustanovitev komisij za agrarne operacije je bil Zakon o razdelbi skupnih zemljišč in uredbi dotičnih skupnih pravic do njih uživanja in oskrbovanja, ki je bil sprejet za avstrijsko monarhijo 7.6.1883¹ in je bil objavljen v avstrijskem Državnem zakoniku kot zakon številka 94. Na osnovi tega državnega zakona so bili sprejeti in objavljeni v posameznih deželah posebni deželni zakoni in sicer za Moravsko 13.2.1884², za Koroško 5.7.1885³, za Spodnjo Avstrijo 3.6.1886⁴, za Kranjsko 26.10.1887⁵, za Šlezijo 28.10.1887⁶, za Štajersko pa šele 7.9.1909⁷, medtem ko za območje Slovenskega primorja in Istre ni bilo posebnega zakona za urejanje teh vprašanj. Za Prekmurje je veljal madžarski zakon št. 19 iz leta 1898⁸ o urbarnih zemljiščih. Deželni zakon za Kranjsko se je imenoval Zakon o razdelbi skupnih zemljišč in uredbi dotičnih skupnih pravic do njih uživanja in oskrbovanja in je bil objavljen šele 13.2.1888, izvedbeni predpisi tega zakona pa so bili objavljeni v Ukazu ministrov za poljedelstvo, za notranje stvari, za pravosodje in za finance z dne 30.7.1888⁹. Med agrarne operacije so vključevali poleg razdelitve skupnih zemljišč in ureditve skupnih pravic do uživanja in oskrbovanja teh zemljišč še komasacije kmetijskih zemljišč (zložbe), odprave enklav v gozdovih ter gospodarjenje s planinskimi pašniki,

za kar sta bila objavljena posebna zakona. Zakoni o komasaciji so bili izdani: za Kranjsko 7.11.1900, za Koroško 21.2.1900, za Štajersko pa šele leta 1909. Deželni zakoni o planinah so bili sprejeti: za Koroško 14.6.1908, za Kranjsko 26.5.1909, za Štajersko 7.9.1909, za Goriško in Gradiško pa 21.3.1913¹⁰.

Spisi Komisije za agrarne operacije nam dokumentirajo stanje o postopkih pravnega urejanja in upravljanja s skupno kmečko zemljo, ki je bila v lasti vaških srenj oziroma sosek, podobčin, vasi, kakor tudi zemljišč v posesti raznih korporacij in skupin posameznikov, o načinu uživanja teh skupnih zemljišč. Kolektivno gospodarjenje s skupnimi zemljišči je zajemalo predvsem gozdove, pašnike in planine. Inštitut uživanja skupnih zemljišč temelji na načelih kolektivnega gospodarstva, pravno utemeljenega na zgodovinskem izročilu iz visokega srednjega veka. Skupna zemljišča, last vseh vaščanov, so bila predvsem gozdovi, pašniki in planine, ki jih v tem času niso šteli med pridobitna agrarno-kulturna zemljišča, le-ta so takrat predstavljala le njive in travniki. Ko pa so z razvojem, zgodnjega kapitalizma začeli zlasti gozdovi, kasneje pa tudi pašniki in planine, pridobivati gospodarski pomen, so zemljiški gospodje začeli postopno prisvajati in vključevati tudi ta srenjska skupna zemljišča v okvir dominikalne posesti, podložnikom pa so pri-